

Pretoriana

TYDSKRIF VAN DIE PRETORIASE HISTORIESE VERENIGING
(GENOOTSKAP OUD-PRETORIA)

JOURNAL OF THE PRETORIA HISTORICAL SOCIETY
(OLD PRETORIA SOCIETY)

Prys R 3,00 Price

**LYS VAN BESTUURSLEDE VAN DIE
HISTORIESE VERENIGING VAN PRETORIA
GENOOTSKAP OUD—PRETORIA OP 1 MAART 1986**

Dr. N.A. Coetzee	voorsitter
Mnr. W.J. Punt	ondervoorsitter, bewaring van geboue
S. de K. Venter	verteenwoordiger van die Stadsraad van Pretoria
Mev. M. Andrews	organisasie van toere
Mnr. T.E. Andrews	Nuusbrief
Mev. A. Dreyer	argief
Mev. S.W. Jacobs	skooltuine
Dr. C. de Jong	redaksie van Pretoriana
Mnr. N. Lemmer	waaksamheid
Mnr. J. van Niekerk	omgewingsbewaring
Prof. H.J. Petrick	bewaring van begraafplase
Mev. H. Smith	penningmeesteresse
Mnr. R. Tomlinson	forte
Mev. I. Vermaak	assistent-sekretaresse
Mev. M.L. Willmer	sekretaresse

Die posbusnommer van die sekretariaat is 4063, Pretoria 0001.

***PRETORIANA* – AFRICANA**

Aanbod van uitgawes van *Pretoriana* van vroeë en onlangse datum

Hoeveel geskiedenisboeke kan U vir R20,00 koop?

Miskien een, wat bestaan uit nog nie eens 200 bladsye nie.

Hoeveel Africana-boeke kan U vir R20,00 koop?

Waarskynlik nie eers een nie.

Hoeveel *Pretoriana*'s kan U vir R20,00 koop?

Tenminste 80 uitgawes met meer as 2500 bladsye propvol met geskiedenis, foto's, belangrike data en kostelike stories.

Daar is stelle *Pretoriana*'s met uitgawes vanaf die vroeë jare vyftig, by die Genootskap beskikbaar. Skryf 'n briefie aan Anton Jansen, Posbus 33704, Glenstantia 0010, Pretoria, of nog makliker, skakel sy kantoonommer 70 6456 of na kantoortyd 47 5838 om 'n stel *Pretoriana*'s te bestel.

Afsonderlike nommers is ook beskikbaar VANAF R0,50 per eksemplaar.

INHOUDSOPGAWE / TABLE OF CONTENTS

	bladsy/page
Van die Redakteur	2
From the Editor	3
<i>F.A. van Jaarsveld en Theo van Wijk</i> 1886-1986: 100 jaar Groot Goudrif en Johannesburg (in Engels)	4
<i>N.A. Coetzee</i> , Johannesburg 100 jaar - Die eerste veiling van erwe	5
<i>C. de Jong</i> , Herdenking van die skilder Jacob Hendrik Pierneef	11
<i>S.W. Jacobs</i> , Geskiedkundige oorsig van skooltuinekompetisie 1955-1985	14
Herdenking van die stigting van Melrose-huis 1886-1986:	17
<i>Jean Wilmot</i> , Waak oor die verlede	17
<i>M. Joubert</i> , Melrose-huis 1886-1986	21
<i>F.A. van Jaarsveld</i> , Huldigingswoord by die oorhandiging van die besondere erepenning vir geskiedenisbevordering aan Dr. Jan Ploeger deur die S.A. Akademie	34
<i>W.J.B. Ridgard en N.A. Coetzee</i> , Toesprake by die onthulling van 'n gedenkplaat ter ere van J.J. Kirkness op 23 September 1985	38
<i>J. Ploeger</i> , Aantekeninge met betrekking tot die De Rapper-geslag en Wilhelm Alexander de Rapper	44
<i>C. de Jong</i> , Die suidelike sterrewag van Leiden by Pretoria	46
<i>Henk Loots</i> , Pretoria Citizens Service Medal Great War 1914-1919	51
<i>C. de Jong</i> , Moontlike voorbeelde van Reisacher se skilderye van die Tweede Anglo-Boere-oorlog te Pretoria (1)	55
<i>C. de Jong</i> , Die portret van president Kruger in die Koninklike Paleis "Het Loo"	61
<i>C. de Jong</i> , Herinneringe aan die NZASM in en om Pretoria (4) - Gerrit Adriaan Arnold Middelberg	64
<i>C. de Jong</i> , Gedenktekens vir minder bekende persone in en om Pretoria (3) -- Willem Johannes Leyds	68
Redaksie, "Onder die ban van die Prins"	71

VAN DIE REDAKSIE

In die jare '80 is daar talle herdenkings in Suid-Afrika. Die jaar 1986 is een van die hoogtepunte daarvan weens die ontdekking van die Groot Goudrif aan die Witwatersrand en die stigting van Johannesburg 100 jaar gelede. *Pretoriana* No. 89 open daarom met 'n verwysing van die redakteur na dié twee gebeurtenisse. Dr. N.A. Coetzee, voorsitter van ons Vereniging, dra by met 'n artikel oor afslaer Joost Heystek en sy eerste veiling in die toekomstige Johannesburg, waar die eerste persele gekoop is.

'n Ander nasionale herdenking is dié van die geboortejaar 1886 van die skilder Jacob Hendrik Pierneef. 'n Aantekening oor hom met sy portret verskyn in *Pretoriana* No. 89.

In Pretoria herdenk ons die ontstaan van die Melrosehuis 100 jaar gelede. Artikels van die kuratrise van die Melrosehuis-museum, Mej. M. Joubert, en van Jean Wilmot beskryf dié huis en die ontstaan daarvan.

Een van die vrugbaarste skrywers van bydraes in *Pretoriana* sedert die eerste verskyning daarvan is Kol. Dr. Jan Ploeger. Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns te Pretoria het hom in September 1985 vereer met die besondere erepenning vir geskiedenisbevordering. Die bestuur van die Pretoriase Historiese Vereniging wens hom geluk met hierdie welverdiende onderskeiding. Die huldigungswoord by die oorhandiging daarvan is uitgespreek deur 'n vakgenoot van hom, prof. Dr. F.A. van Jaarsveld. Die teks daarvan is in die onderhawige No. 89 opgeneem.

Van ons voorsitter, Dr. N.A. Coetzee, volg 'n verslag van die onthulling van 'n gedenkplaat vir J.J. Kirkness en toesprake daarby gehou.

Een van die aantreklikste projekte van ons Vereniging is die jaarlikse skooltuincompetisie. Ons bestuurslid Mevrou S.W. Jacobs het 'n Geskiedkundige oorsig van skooltuincompetisies 1955 - 1985 saamgestel. Dit is hier afgedruk.

'n Aantekening van Mnr. T.E. Andrews oor Wilhelm Alexander de Rapper in sy *Pioneer sketches* het Dr. J. Ploeger aanleiding gegee om aanvullende gegewens oor hierdie bou-aannemer vir *Pretoriana* aan te bied.

C. de Jong gee 'n verkorte vertaling van 'n hoofstuk uit die gedenkboek van die Sterrewacht te Leiden van G. van Herk en andere, wat handel oor die filiaal van dié sterrewag by Pretoria. Die reuseteleskope by Hartebeespoort wes van Pretoria sal naamlik in 1986 talle sterrekundiges trek wat daar Halley se komeet sal waarneem.

Van Henk Loots is die artikel "Pretoria Citizens Service Medal 1914-1919" opgeneem.

C. de Jong vervolg met die eerste van 'n reeks artikels wat hy oor Reisacher se skilderye van die Tweede Anglo-Boere-oorlog in die Nasionale Kultuurhistoriese Museum aan die Boomstraat geskryf het. Hy sluit No. 89 af met aantekeninge oor die geskilderde portret van president Kruger in die werkkamer van koningin Wilhelmina in haar paleis "Het Loo", "Herinneringe aan die NZASM in en om Pretoria", waarin die grondlegger van spoorlyne in Transvaal G.A.A. Middellberg bespreek word, en "Gedenktekens vir minder bekende persone in en om Pretoria", waarby die biografie van Dr. L.E. van Niekerk oor W.J. Leyds behandel word.

FROM THE EDITOR

A great number of commemorations take place in South Africa during the 1980's. The year 1986 is one of the highlights because of the discovery of the Great Goldreef on the Witwatersrand and the founding of Johannesburg 100 years ago. Therefore *Pretoriana* No. 89 opens with a reference to these two events. Dr. N.A. Coetzee, chairman of our Society, contributes with an article on the auctioneer Joost Heystek and his first auction in future Johannesburg where the first sites were sold.

Another national jubilee is that of the year of birth of the painter Jacob Hendrik Pierneef in 1886. A short article about him with a portrait appears in this issue.

In Pretoria we celebrate the construction of Melrose House 100 years ago. Articles by the curator of the Melrose House Museum, Miss M. Joubert, and Jean Wilmot describe the house and its history.

One of the most productive authors of contributions to *Pretoriana* since its first issue is Col. Dr. Jan Ploeger. The South African Academy of Science and Art at Pretoria honored him in September 1985 with the special medal for the promotion of history. The board of the Pretoria Historical Society congratulates him with this well-deserved distinction. The commendation with the presentation of the medal to Dr. Ploeger was given by a colleague of his, Professor F.A. van Jaarsveld. The text of his speech is printed in No. 89.

Of our chairman, Dr. N.A. Coetzee, a report of the unveiling of the plaque in honour of J.J. Kirkness and speeches delivered on this occasion appear in this issue.

One of the most attractive projects of our Society is the annual school garden competition. A member of our board, Mrs. S.W. Jacobs, has composed an historical survey of this competition for 1955-1985. It is printed in this issue.

A note by Mr. T.E. Andrews on Wilhelm Alexander de Rapper in his *Pioneer sketches* gave Dr. J. Ploeger the opportunity of offering supplementary data on this building contractor for *Pretoriana* No. 89.

C. de Jong contributes an abbreviated translation of a chapter in the jubilee work of the observatory at Leiden, Netherlands, by G. van Herk and others. This chapter describes the branch of the Leiden observatory at Hartebeespoort close to Pretoria. The two huge telescopes there will attract many astronomers for the observation of Halley's comet this year.

Henk Loots contributes the article "Pretoria Citizens Service Medal 1914-1919". Thereafter C. de Jong offers the first of a series of articles on Reisacher's paintings of the Second Anglo-Boer War in the National Museum for Cultural History in Boom Street, Pretoria. He concludes No. 89 with a brief article on the painted portrait of President Kruger in Queen Wilhelmina's workroom in her palace "Het Loo", "Memories of the NZASM in and round Pretoria" (4) in which the managing director and founder of Transvaal railways G.A.A. Middelberg is discussed, "Monuments for less known persons in and round Pretoria" (3) in which Dr. L.E. van Niekerk's recent biography of W.J. Leyds is reviewed.

1886-1986: 100 JAAR GROOT GOUDRIF EN JOHANNESBURG

In hierdie jaar 1986 herdenk ons in Suid-Afrika die ontdekking van die Groot Goudrif aan die Witwatersrand en die stigting van Johannesburg, die ekonomiese, finansiële en verkeershoofstad van Suid-Afrika. Die jaar 1886 het een van die belangrikste wendings in die geskiedenis van hierdie subkontinent gebring. Die mynbou-omwenteling wat met die ontdekking van diamante by Kimberley in 1867 ingelui is, het in 1886 in volle gang gekom. Dit het die stadige ontwikkeling van Suid-Afrika in hoë mate bespoedig en die land van 'n ietwat armlike landbouland in 'n redelik welvarende landbou- en mynbouland omskep.

Hieronder volg 'n aanhaling wat die betekenis van die jaar 1886 bondig en boeiend beskryf. Dit is ontleen aan die boek van F.A. van Jaarsveld en Theo van Wijk getitel *Illustrated history for Senior Certificate, Standards 9 and 10*, Voortrekkerpers, Johannesburg 1965, o. 402 en 404.

C. de Jong

The Transvaal had hardly obtained independence when something happened which was to bring her into the front pages of newspapers both at home and overseas. This was the discovery of *gold* on the Witwatersrand, and the establishment of a large *industrial city* in the heart of the Transvaal. After 1886 the history of South Africa was the history of Johannesburg. And the city was built up with money from *outside* – money contributed by a predominantly English-speaking population. This population group and their gold-mining activities radically influenced the history of South Africa, especially in the social, economic and political sphere.

The inhabitants of the Transvaal could never have dreamed that the discovery of diamonds would pale in significance when compared with the golden wealth which lay hidden under the *Witwatersrand*. Two brothers, *Fred* and *H.W. Struben* were the first to draw attention on this treasure-house of gold, and it was through their prospecting initiative that *George Walker* and *George Harrison* succeeded in discovering the rich *main reef*. They made the discovery on part of the farm, *Langlaagte*, belonging to Gert Oosthuizen. Little did Frederik Bezuidenhout and his family, who farmed on the farms *Turffontein* and *Doornfontein*, realize that a world metropolis would rise on their land.

How did it all begin? The news that there were rich deposits of gold spread like wildfire. From all sides came fortune-seekers and men with money: they were men from high-respectable homes and also from slums in London, Berlin, Warsaw and, in fact, cities throughout the world. Once again a thick cloud of dust hung over the roads of South Africa as thousands flocked from all four corners of the country – and from all four corners of the world. They arrived in the future Johannesburg on foot, on horse, in cars and in ox-waggons. The overwhelming majority of them were *English-speaking British subjects*. The Government proclaimed the gold-fields public diggings. On October 4th 1886, the farm *Randjeslaagte* was declared a *town*. The name of the new town was *Johannesburg*; derived from the name *Johann* Rissik, first clerk to the Surveyor-General, and *Christiaan Johannes* Joubert, the head of the Department of Mines in the Republic.

From a tent village of dusty streets and muddy pools there eventually arose single-storeyed stone and mud buildings; and in time, a modern industrial city with its skyscrapers, electric lighting, shops, clubs and bars arose like a mushroom from the ground. Every day dynamite explosions and the hammering of the mills could be heard. The white mine sand accumulated like ant heaps, and these dumps became the landmarks of the Golden City. The age of the *machine* had arrived. Fully-loaded transport waggons rolled in from Kimberley and Pietermaritzburg – where the railway line ended – in an incessant stream: but still too slowly for the rushing life of Johannesburg. The waggons carried foodstuffs, building materials and machinery. Mail coaches transported impatient passengers and labourers. It was still the age of the ox waggon and the horse-cart. But it would not long remain so. Other transport media were required, especially when the deep-level mines were exploited.

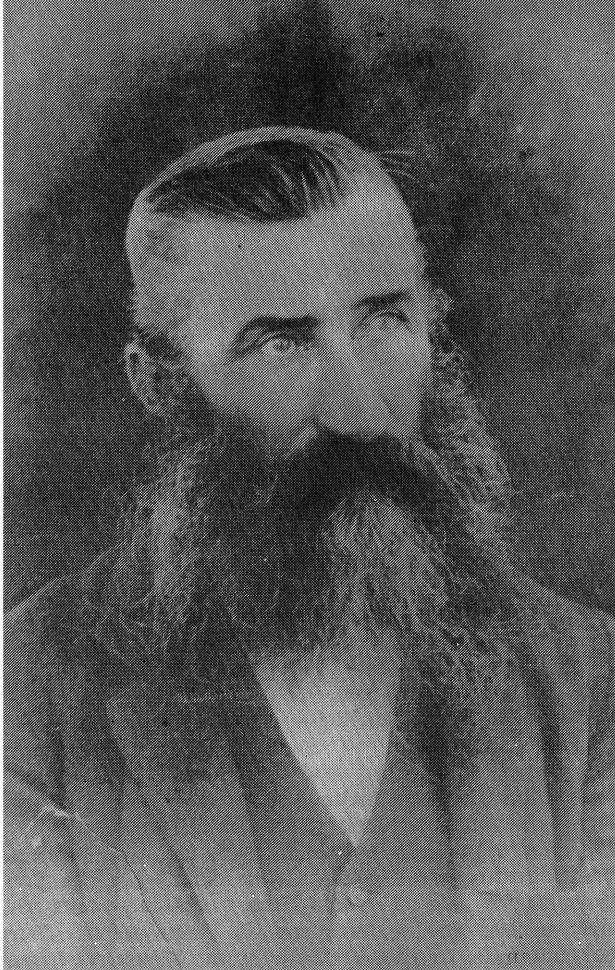
And, every morning the old inhabitants, descendants of the Voortrekkers and the Boer-warriors of 1880-1881, looked over the flat stretches of land and saw a cloud of smoke hanging in the sky: under the clouds was -*Johannesburg*. Would it bring wealth, fortune, happiness - or poverty, problems, downfall? How would the industrial activities in the heart of a Boer Republic affect the *life* of the inhabitants?

JOHANNESBURG 100 JAAR – DIE EERSTE VEILING VAN ERWE

deur N.A. Coetzee

Die stigting van die dorpsgebied Randjieslaagte (later vernoem Johannesburg) kan vasgestel word op Woensdag 8 Desember 1886 toe die eerste erwe of standplase per publieke veiling verkoop is. Advertensies vir die pos Afslaer is reeds in Augustus 1886 aan die publiek bekend gestel. Die aansoeke is oorweeg en die persoon JOOST HEYSTEK, 'n afslaer van Rustenburg, is aangestel. Ons plaas hierby 'n fotoafdruk van sy aansoekbrief (Transvaalse Argief R3809/86). Op Woensdagoggend om 10 uur het Joost Heystek, bygestaan deur sy agent P.H.C. van Noorden, die voorwaardes van die verkoop aan die aanwesiges voorgelees. Die koopprys moes in drie paaielemente betaal word, die eerste op die dag van koop, die tweede vier maande later en die laaste binne 12 maande vanaf datum van koop. Standplase mag nie verder opgedeel word nie. Gelisensieerde kleims op gedeeltes buite die standplase bly wettig. Die dorpsaanleg het plaasgevind op uitvalgrond tussen die drie plase Braamfontein, Turffontein en Doornfontein. Die noordelike baken was in Boundaryweg, Houghton, en vandag is daar 'n gedenksteen aanwesig wat as historiese gedenkwaardigheid verklaar is. Die basis van die driehoek was Commissionerstraat en die baken aan die weste is op die hoek van Weststraat en aan die ooste op die hoek van Endstraat. Later is Johannesburg uitgebrei op die omliggende plase.

Die eerste Standplaas No. 469 Randjieslaagte het 'n eerste bod van 2s 6d gehad. Die volgende bod was £1. Uiteindelik is die standplaas vir £10.17.6d toegeslaan. Die volgende standplaas is verkoop vir £10.10.0d en nog 'n paar meer teen dieselfde prys. Die pryse het daarna opgegaan na £100, £200, £270

**JOOST HEYSTEK omstreeks 1886 tydens
die veiling van die eerste erwe van die latere
Johannesburg**

en die hoogste prys was £280. Nadat so 25 erwe van die hand gesit is word die standplase in die nabyheid van die huidige Markplein verkoop en hulle het hierdie hoë pryse behaal. Beckett van Pretoria het £1065 vir 5 erwe op Markplein betaal. Die verkoping het Donderdag 9 Desember 1886 voortgegaan en is Vrydag afgesluit. Aan die einde het pryse gedaal tot 3 s. elk en ongeveer 50 erwe het onverkoop gebly omdat daar geen bod was nie.

Joost Heystek het aan die Mynkommissaris Jan Eloff gerapporteer dat sy taak afgehandel is en erwe vir 'n totaal van £13 000 verkoop is (Verwys J.Gray: *Payable Gold*, CNA 1937). Die eerste bladsy met lys van die kopers het soos volg uitgelesien (sien bladsy 136 en 137 by Gray).

J. Baxter	Standplaas No. 1	Tennand	Standplaas No. 12
Lowenstein	2	Richards	15
Bernstein	3	Tennand	19
Von Brandis	4	Kirk	32
Bernstein	5	Jansen	33
Von Brandis	6	Jansen	34
Richards	10	J.H.L. de Villiers	35
Von Brandis	11	B.J. Zeederberg	36

Ons plaas ook die oorspronklike plan van die uitleg van Johannesburg soos opgestel deur die landmeter Jos E. de Villiers.

Wie was JOOST HEYSTEK wat hierdie eerste standplase van die huidige stad Johannesburg opgeveel het? Hy is op 2.1.1847 te Giessen in Noord-Brabant, Nederland, gebore en het saam met sy vader Jan Heystek en sy moeder Johanna Elizabeth Roza en ander kinders in Mei 1862 na Suid-Afrika verhuis. Die moeder is op see oorlede. Joost Heystek is op 89jarige ouderdom op 3.8.1936 op Leeuwdoorns No. 1182 naby Nylstroom oorlede (Boedel 96047 Transvaalse Argief). Hy was Vrederegter en Regeringsafslaer in Rustenburg en verteenwoordig Rustenburg as Lid van die Volksraad van die Z.A.R. in 1884-1887. Hy was ook Resident Vrederegter in Louis Trichardt van Maart 1899 tot Maart 1900 en Waarnemende Landdros van Nylstroom 1900-1901.

In 1864 het hy deelgeneem aan die Burgeroorlog en die geveg by Krokodrif naby die huidige Brits (Sien die monument op die pad Silkaatsnek oor na Brits). In 1866 het hy deelgeneem aan die ekspedisie na Zoeloeland, net nadat hy teruggekeer het van die Basoetoeoorlog 1865 saam met S.J.P. Kruger. In 1876 het hy deelgeneem aan die Sekoekoenie-oorlog. Op 13 Desember 1880 is hy uit die Paardekraal-byeenkoms na Potchefstroom gestuur om die onafhanklikheidsproklamasie en ander eerste dokumente vir die Driemanskap te laat druk. Hy het aan die eerste skermutselings aldaar van die Eerste Vryheidsoorlog deelgeneem en sy perd is onder hom doodgeskiet.

Hy het deelgeneem aan die slag van Amajuba op 27 Februarie 1881, hy was van die eerste burgers wat bo op die berg uitgekom het en het by Generaal Sir George Pomeroy Colley se lyk gestaan toe dit geïdentifiseer is. Na die inname van Nylstroom deur die Britte (1901) het hy saam met Genl. Beyers geveg tot hy krygsgevangene genceem is. As krygsgevangene in die Tweede Vryheidsoorlog 1899-1902 het hy tot Augustus 1902 in die kamp Shahjahanpur, Indië, deurgebring.

Hy was twee keer getroud, op 12.9.1869 met Aletta Elizabeth du Plessis (oorlede 1879, 5 kinders) en op 22.6.1880 met Amarenthia Margaretha van Helsdingen (oorlede 1937, 10 kinders).

Ons plaas 'n foto van Joost Heystek, geneem omstreeks 1886 toe hy die eerste standplase van Johannesburg opgeveil het. Dit is paslik dat sy nagedagtenis by geleentheid van die 100-jaar-herdenkingsfees van die stigting van Johannesburg in eervolle herinnering geroep word.

Bibliografie

Transvaalse Argief R3809/86 Advertensie en aansoeke vir Afslaer

The Magistrate - Die Landdros. Januarie 1968

Boedel 96047/36 T. Argief, Pretoria. Joost Heystek

Boedel 99517 T.A. A.M. Heystek-van Helsdingen 1937

J. Gray: *Payable Gold* CNA. 1937

Boedel 10227 T.A. Pieter Henricus Cornelis van Noorden

Foto Volksraad Z.A.R. 1885. Staatsargief, Pretoria.

Ons Vaderland Dinsdag 2 Junie 1931. Lewenskets

143
Pretoria, 19 Augustus '86.

Aan Eyn H. Ed. den
Staats President R 3809
Pretoria 86

Hoog Edele Heer!

Ik vernemen hebbende dat door
de H. Ed. Regering een dorp zal worden
aangelegd op de Witwatersrand goudveld.
den, zoo neem ik de vrijheid, aangeeft te
doen en beluifde te verzoeken, dat de Kon.
dukke van de Eeren te worden gehouden,
aan mij worde toegestaan.

Ik ben gereed de Kondenlinie te hou.
den voor dezelfde persentage als eenig
ander Kondenafdeling het dan zal

In afwachting van een gunstige
beschikking, heb ik de Eer mij te nemen

Hoog Edele Heer

Uw H. Ed. diend.
Joost Heystek

Brief van Joost Heystek aan die Staatspresident met aansoek
vir die pos van afslaer in Johannesburg